

prefixes and investigates the formation of semantic groups when the syntactic and morphological aspects of the derivatives are taken into considerations.

Key words: verb with a prefix, separated prefix, unseparated prefix, composite, prefixation, derivative, particle.

Маєвська Леся

**СИНТАКСИЧНИЙ АСПЕКТ
МАКРОМОВЛЕННЕВОГО АКТУ ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ
(на матеріалі німецької мови)**

У статті пояснюються синтаксичні особливості, що виявляються у мовленнєвих конструкціях висловлювань, які формуються у своїй сукупності з макромовленнєвим актом взаєморозуміння. Встановлено, що синтаксична сторона актів взаєморозуміння зумовлена їхньою діахронічною структурою. За умови безпосередніх контактів комуніканти мають можливість, опираючись на попередні висловлювання, регулювати комунікативний процес з допомогою мовних засобів.

Ключові слова: мовленнєвий акт, мовленнєва діяльність, комунікативна інтенція, комунікант, ілюкутивна сила, конституент, синтаксичне відокремлення слів, директив, комісив.

Мовленнєва діяльність, як і будь-яка інша, пов'язана з попередньою постановкою мети й добором засобів її оптимальної реалізації. Тому завдання лінгвістів полягає як у встановленні та аналізі мовленнєвих актів, властивих дискурсам певного виду, так і потенційних мовних одиниць та структур (типових чи яким повинна надаватися перевага), застосовуваних у конкретних ситуаціях спілкування.

Як відомо, можливості мовної системи різноманітні. Завдання комунікантів – уміти вибирати ті засоби, які б забезпечили реалізацію їх комунікативного наміру. Особливість використання мовних одиниць, за допомогою яких реалізується певна комунікативна інтенція, у тому числі й інтенція вираження взаєморозуміння між співрозмовниками, знаходиться у прямій залежності від семантичних та прагматичних особливостей висловлень, що застосовуються для цього. Як правило,

іллокутивні функції висловлень сигналізуються певними ознаками їх морфо-синтаксичної та лексичної структури [5, с. 266-267]. Інакше кажучи, функція мовних одиниць полягає у тому, щоб експлікувати іллокутивну силу висловлення.

Взаєморозуміння розглядається нами як фрагмент спільної мовленнєвої діяльності двох чи більше учасників спілкування. Це є послідовність висловлень, які на основі реалізації ними загальної глобальної інтенції, що полягає у демонструванні мовцями взаємної згоди в їхніх комунікативних позиціях, утворюють єдине комунікативне ціле – синергетичний, інтеракційний, макромовленнєвий акт [2]. Як інтеракційний акт взаєморозуміння характеризується діалогічною структурою, тобто складається з двох і більше різновекторних (спрямованих від одного комуніканта до іншого) висловлень з однаковими чи різними іллокутивними силами. І саме такими особливостями діалогічного мовлення зумовлена синтаксична побудова акту взаєморозуміння.

Як показав аналіз діалогів із художніх творів німецьких і австрійських авторів ХХ століття, висловлення, що є компонентами макромовленнєвого акту взаєморозуміння, будуються, як правило, за допомогою простих неповних речень, в яких пропущені один чи обидва головні конституенти (підмет та присудок), які, проте, можуть бути відновлені з контексту чи за аналогією до повних двоскладних речень: "[Das ist] Der Vorschlag eines Halsabschneiders"; "Ein andermal [gehen wir]"; "Ich [verstehe] auch nicht"; "Aus Liebe zu dir [gehe ich zu ihr]". При цьому значну роль відіграють слова-речення – окремі слова чи словосполучення у функції речень. Деякі сучасні граматики визначають їх як "еквіваленти речень" (*Satzäquivalente*): "Satzäquivalente sind unveränderliche Wörter, die für sich eine Äußerung konstituieren können und gegen satzförmige Äußerungen austauschbar sind" [6, с. 772]. Їх також можна відновити до повних речень, проте не завжди точно відомо, до яких конкретно. У функції еквівалентів речень у межах ситуації взаєморозуміння виступають здебільшого: а) комунікативи *ja, okay, jawohl, einverstanden, abgemacht* для вираження згоди; б) модальні слова позитивної оцінної семантики – для вираження задоволення, захоплення, здивування (*gut, glücklicherweise, schön, wunderbar, wirklich*), а також зі значенням згоди (*selbstverständlich, richtig, gern, natürlich, vielleicht* і т.д.); в) прагматичні кліше: *Danke!, Vielen Dank!, Herzlichen Dank!, Gute Nacht!, Auf Wiedersehen!, Bis nachher!, Ohne weiteres!, Bravo!* та інші. Часто

названі елементи виступають також у поєднанні ("*Ja, einverstanden*"), як у наступному прикладі (курсивом у діалогах виділений макромовленнєвий акт взаєморозуміння, а акцентована інформація – підкреслена):

(1) Annemarie sagte: "Ich habe es mir nicht leichtgemacht, dich anzurufen, Archibald. Bitte sag, daß du mir nicht mehr böse bist!"

"Aber das war ich doch gar nicht", sagte er. "Ist es dir recht, wenn ich morgen zurückrufe?"

"Ja", sagte sie. "Vielleicht gegen neun Uhr? Paßt dir das?" [...]

"Ja, einverstanden. Es war nett, daß du mich angerufen hast."

"Und du bist mir wirklich nicht böse?" fragte sie.

"Bestimmt nicht", sagte Archibald. [...] "**Auf Wiedersehen!**" [7, с. 133]

Іншою характерною ознакою мовної організації взаєморозуміння, що обумовлена особливостями усного спілкування, є синтаксичне відокремлення (*Absonderung*) слів, словосполучень чи частин речення, які не вступають у граматичний зв'язок з членами речення і лише за змістом належать до нього. При цьому відокремлюватися можуть: звертання, що означають адресата мовлення ("*Gute Nacht, Jack*"; "*Auf Wiedersehen, Vater*"; "*Ja, Professor*"; "*Ich danke Ihnen, gnädige Frau*"; стверджувальні комунікативи ("*Okay, [...] wir teilen*"; "*Ja, richtig!*" і т. п.); вигуки ("*O, wie schön!*"; "*Ah, ja. Danke*"); етикетні комунікативи ("*Danke, ich nehme gerne einen Kaffee*"; "*Bitte, nehmen Sie Platz – hier in dem Sessel*"). Такі відокремлення є обов'язковими і зумовлені структурою німецького речення. Крім них, виділяються ще факультативні відокремлення, що їх застосовують з наміром збільшення експресивної сили певної частини інформації, тобто вони виконують комунікативно-прагматичну функцію. Серед них значну роль відіграють парантези, під якими розуміються вставні слова та конструкції, що вводяться в середину речення, з яким вони не мають формального зв'язку [11, с. 348-350], як наприклад: "*Und nun, alter Fritz – Rührung ist nicht meine Sache – lebe wohl!*" [10, с. 87]. Вживання парантезних конструкцій пов'язане з їхньою властивістю імпліцитно передавати своїм змістом певне висловлення (у наведеному прикладі – коментар, пояснення) і веде до компресії викладу, сприяє виділенню інформації, створює певний фон інтимності між комунікантами, відображає бажання автора повернути співрозмовника до участі у висловлюваному або пояснити йому свій комунікативний вчинок [3, с. 67]. За допомогою парантез мовець реалізує прагматичну установку – доводить до отримувача інформації необхідну оцінку чи інші характеристики мовленнєвої ситуації, що в кінцевому рахунку

призводить до формування бажаного ставлення до певної події чи явища у адресата. Отже, ілюкутивна сила парантезних конструкцій, як максимально короткого, економного і прагматично ефективного засобу компресії інформації, полягає у можливості керування сприйняттям співрозмовника [3, с. 32].

Аналіз матеріалу показав, що при синтаксичному оформленні акту взаєморозуміння емпатичним засобом (засобом виділення важливої інформації) виступає відокремлення одного чи кількох членів речення шляхом винесення їх за вербальну рамку (тобто йдеться про порушення рамкової конструкції):

(2) [...] Eine Viertelstunde später verabschiedete sie ihn vor ihrer Haustür lächelnd. *"Ich danke auch schön."*

"Aber ich dachte –." Er [...] fügte schnell hinzu: "Wir könnten irgendwo was trinken, nachher?"

Für den Bruchteil einer Sekunde wurden ihre Augen ganz ernst. "Wollen Sie das wirklich?"

Er nickte nur. Da lachte sie wieder. "Dann holen Sie mich ab? In einer Stunde. Hier." [8, с. 35]

При цьому відокремлені члени чи частини речення можуть набути форми самостійного речення. Однак зміст такого речення зрозумілий лише у зв'язку з попереднім реченням, частиною якого власне і було відокремлення. Як відомо, відокремлення, що набуло ступеня самостійного речення, визначають у лінгвістиці як ізольоване або парцельоване речення – *Isolierung, Parzellierung* чи *satzmäßige Absonderung* [11, с. 352]. Парцеляція є поширеним явищем німецького діалогічного мовлення, коли з точки зору безпосереднього контакту комунікантів при інтерпретації висловлення його значення може бути встановлене, доповнене чи уточнене, виходячи з мовного контексту та ситуації спілкування у цілому. Ізольовані речення – характерна особливість синтаксичної презентації макромовленнєвого акту взаєморозуміння у комунікації, свідченням чого є і попередній текст (2) – *"Dann holen Sie mich ab? In einer Stunde. Hier."* Парцеляцію можна розглядати як засіб наголошення, підкреслення інформації, що вона несе в собі, засіб спрямування на неї уваги слухача.

Зауважимо, що часто внаслідок парцеляції підрядні речення можуть самостійно, без головного, бути засобом побудови певного висловлення, тобто йдеться про автономне вживання підрядних речень [4; 9, с. 326]: *"Wenn es dir paßt"; "Wenn Sie damit einverstanden sind"; "Weil*

Sie mich so schön darum bitten, Archibald". У тексті (3) за допомогою підрядних речень умови реалізується спочатку мовленнєвий акт прохання (*Wenn Sie mich bis Gemua bringen können*–), а потім – пропонування (*Wenn Sie ein weiteres Ziel haben?*), що входять до складу взаєморозуміння:

(3) *Lieven sah Maud Philby fragend an. Sie nickte: "Ich lasse den Wagen hier. Wenn Sie mich bis Gemua bringen können–"*

Er sagte höflich: "Gern. Wir fahren über Gemua hinaus. Wenn Sie ein weiteres Ziel haben?"

"Gemua gemügt. Ich werde dort erwartet."

"Wollen wir aufbrechen?" [10, с. 392]

Вираження взаєморозуміння може відбуватися також за допомогою складних речень з одним чи двома підрядними, здебільшого додатковими (*Objektsätze*), умовними (*Konditionalsätze*) чи причиновими (*Kausalsätze*). Форма підрядного умовного речення вживається переважно в директивах і комісивах, зокрема в мовленнєвих актах прохання, поради, запрошення, пропонування, згоди. Прикладом сказаного є наступні фрагменти діалогів, у яких складнопідрядним реченням з підрядним умови представлені висловлення пропонування:

(4) *"Wollen Sie heute nachmittag mit mir einen Ausflug machen? Ich möchte über die Grenze, um dort etwas zu erledigen. Es wäre hübsch, wenn Sie mitkämen."*

Sie war überrascht, vermutete aber irgendeinen Zusammenhang mit dem früheren Gespräch und sagte gleich zu: "Um welche Zeit?"

"Wenn Sie wollen, hole ich Sie um fünf Uhr ab."

"Es ist recht." [10, 415]

(5) [...] *"Ich kenne einige nette Restaurants und echte Sehenswürdigkeiten, die mit dem Auto alle rasch zu erreichen sind. Wenn es Ihnen Spaß macht, besuchen wir sie zusammen. Machen Sie mir bitte die Freude, Gerda!"*

"Weil Sie mich so schön darum bitten, Archibald", sagte sie lächelnd.

"Sie gefallen mir." [7, с. 63]

Підрядні речення причини та додаткові в контексті взаєморозуміння є засобами побудови мовленнєвих актів згоди, схвалення, подяки, пропонування, поради, нагадування, прохання, коментаря. Зокрема, у тексті (1) підрядне додаткове речення є компонентом схвалення (*"Es war nett, daß du mich angerufen hast"*); підрядне речення причини в тексті (5) імпліцитно виражає згоду (*"Weil*

Sie mich so schön darum bitten, Archibald"»). Зауважимо, що синтаксична форма підрядного речення здатна модифікувати іллокутивну силу висловлення, наприклад, знизити категоричність пропонування і надати адресатові можливість альтернативної дії (підрядні речення умови) чи надати висловленню згоди додаткового значення пояснення своєї дії, коментаря (підрядне речення причини).

Питальну форму речень, що використовується здебільшого в мовній структурі директивів у складі акту взаєморозуміння (пропонування – текст 6; прохання – текст 7) можна трактувати як один із способів зниження категоричності, а отже, і підвищення ввічливості [1, с. 364]:

(6) "Fried-"

"Und?"

"Morgen gehen wir ins Luftbad, verstanden?"

"Aber gern, Paulchen. Wollen wir auch zum See und schwimmen?"

"Können wir auch! [...]" [10, с. 46]

(7) "Ich will ihm ein Telegramm schicken."

"Ja, er soll kommen. Ich habe ihm noch vieles zu sagen. Nun bin ich müde. Eine Stunde will ich schlafen, dann weckst du mich, ja?"

"Ja – Onkel Fritz." [10, с. 154]

Максимальний прагматичний ефект при цьому досягається при використанні умовного речення як питання (текст 1): *"Ist es dir recht, wenn ich morgen zurückrufe?"*, а також при побудові питальної конструкції з модальним дієсловом *wollen*, як у фрагменті (6): *"Wollen wir auch zum See und schwimmen?"*. Питання може бути також імпліцитним вираженням згоди: *"Um welche Zeit?"* – згода на пропозицію здійснити прогулянку; *"Dann holen Sie mich ab?"* – ствердна відповідь на пропозицію зайти кудись випити кави.

Отже, особливості синтаксичної побудови макромовленнєвого акту взаєморозуміння зумовлені його приналежністю до сфери усного мовлення та діалогічною природою. За умови безпосереднього контакту комуніканти, спираючись на попередні висловлення один одного, мають змогу певною мірою регулювати процес комунікації мовними засобами, що дає можливість фокусованого викладу інформації.

Література

1. Конрад Р. Вопросительные предложения как косвенные речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16: Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс, 1985. – С. 349-383.
2. Маєвська ЛІ. Макромовленнєвий акт взаєморозуміння: засоби об'єктивної та прагматичної контексту (на матеріалі сучасної німецької мови): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2004. – 20 с.
3. Мейлер А.А. Прагматика коммуникативных единиц. – Кишинев: Штиинца, 1990. – 103 с.
4. Buscha A. Isolierte Nebensätze im dialogischen Text // Deutsch als Fremdsprache. – 1976. – № 13, Heft 5. – S. 274-279.
5. Dijk T.A. van. Studies in the pragmatics of discourses. – The Hague etc.: Mouton, 1981. – 331 p.
6. Engel U. Deutsche Grammatik. – Heidelberg: Julius Groos Verlag, 1996. – 888 S.
7. Heinrich W. So long, Archie. – Gütersloh, 1978.
8. Horbach M. Das Dach der Sterne. – München, 1983.
9. Moskalskaja O.I. Theoretische Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. – М.: Высшая школа, 1975. – 366 S.
10. Remarque E.M. Das unbekannte Werk. Frühe Romane. – Köln, 1998.
11. Schendels E.I. Deutsche Grammatik. – М.: Высшая школа, 1988. – 416 S.

Majewska Lesja. Der syntaktische Aspekt des Makrosprechakts "Verständigung" (auf dem Material der deutschen Sprache). Im Artikel werden die syntaktischen Besonderheiten behandelt, die sich in der sprachlichen Gestaltung der Äusserungen offenbaren, die in ihrer Gesamtheit den Makrosprechakt "Verständigung" bilden. Es wird dabei festgestellt, dass die syntaktische Seite des Aktes der Verständigung durch seine dialogische Struktur verursacht wird. Unter der Bedingung des unmittelbaren Kontaktes haben die Gesprächspartner eine Möglichkeit, sich auf die vorhergehenden Äusserungen stützend den Kommunikationsprozess mit Hilfe von sprachlichen Mitteln zu regeln.

Schlüsselwörter: Sprechakts, Sprechfähigkeit, Kommunikationsintention, Gesprächspartner, Illocutivstärke, Konstituent, syntactischen Wortabsonderung, Direktiv, Komisiv